

Халилова Турдугүл Ташполотовнанын «Жогорку класстарда кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутуунун дидактикалык негиздери» аттуу темадагы 13.00.02- окутуунун жана тарбиялоонун теориясы жана методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча, педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишине карата

РАСМИЙ ОПОНЕНТТИН ПИКИРИ

Изденүүчүнүн илимий иши Баткен мамлекеттик университетинин филологиялык билим берүү кафедрасында аткарылган.

Илимий жетекчиси: Чыманов Жеңищбек Арипович – педагогика илиминин доктору, Ж.Баласагын атындагы КУУнун филологиялык билим берүүнүн технологиялары кафедрасынын профессору.

Изденүүчүнүн диссертациялык ишинин киришүүсүндө изилдөөгө алынган теманын актуалдуулугу, коюлган проблема, максаты, милдети, изилдөөнүн жаңылыгы, практикалык мааниси, коргоого алынып чыгуучу жоболор такталган.

Билимдерди интеграциялап берүүнүн дидактикалык маани-маңызы тууралуу ой-пикирлер, идеялар байыркы мезгилдерде эле айтылып, изилдөө, окутуу иштеринде колдонула баштаган. Педагог-окумуштуу Э. Мамбетакунов бул проблеманын татаал жана көп кырдуулугун, анын башаты илимдерди жана илимий билимдерди интеграциялоодон башталып, проблеманын өзү байыркы ойчулдардын эмгектеринде чагылдыргандыгын өз эмгектеринде белгилеп келет. Илимий билимдерди интеграциялоо маселеси улуу ойчулдар Платон, Аристотелден башталып И. Кант, Г. Гегель, Д. И. Менделеев, А. Энштейн, И. П. Павлов сыяктуу окумуштуулардын эмгектерине чейин, педагогикада Я.А. Коменский, И. Г. Песталоцци, А. Дистерверг, К. Д.Ушинский, Ф. И. Буслаев ж.б. эмгектеринде атайын талдоолорго алынган. Окутуу, үйрөтүү иштери боюнча Я. А. Коменскийдин: «бардык өз ара байланышта болгон нерселер, ошол байланышта окутулушу керек», - деген сөзү интеграциялоо маселесинде көңүлгө алынып келет.

Кыргыз педагогикасында предмет аралык байланыш, интеграциялап окутуунун теориялык жана практикалык маселелери Эл мугалими И. Бекбоевдин эмгектеринде, айрыкча Э. Мамбетакуновдун өткөн кылымдын 70-жылдарынан бери жарык көргөн бир нече эмгегинде кеңири талдоого алынган. Автордун 2015-жылы жарык көргөн «Дидактические функции межпредметных связей в формировании у учащихся естественнонаучных понятий» аттуу эмгек бул проблемага арналган көп жылдык изилдөөлөрүнүн соңку жыйынтыгы болуп саналат. Э. Мамбетакуновдун интеграциялап окутууну бүтүндөй билим берүүнү жана анын бардык функцияларын өркүндөтүүнүн дидактикалык шарты катары карашы изилдөөдө эске алынды.

Филологиялык билим берүү багытындагы методикалык эмгектер менен таанышканда кыргыз тилин интеграциялап окутууга караганда кыргыз адабиятын интеграциялап окутуунун маселелери кыйла терең изилдендиги белгилүү болгон. Бул маселеге К. Иманалиев, В. Алымов, С. Ф. Азиев, А.

Муратов, С. Рысбаев, Б. Оторбаев, М. Тешебаев, М. Мадумарова атайын кайрылышып, кандидаттык диссертациялар коргологон. Ал эми кыргыз тилин окутуунун методикасында алгачкылардан болуп Эл мугалими практик Б. Исаков 1993-жылы жарык көргөн «Сабат санжырасы» аттуу методикалык эмгегинде сөз кылган. Проблемага Б.Акматов, Ж. Чыманов, А. Мукамбетова, Ш. Мондошов ж.б. эмгектеринде өз максаттарына ылайык токтолушкан.

Кыргыз тилин интеграциялап окутуунун теориялык жана практикалык маселелерин чечүүгө арналган атайын эмгектер иштеле элек.

Кыргыз тилин кыргыз адабияты менен окутуу процессинде жогорку жагдайларга байланыштуу карама-каршылыктар орун алып жаткандыгын аныктаган:

- Тил жана адабият бириктирилип, «филология» деп аталып келгенине карабастан, кыргыз тили менен кыргыз адабиятын интеграциялап окутуу практикада кеңири колдонулбай келет;

- Кыргыз тилин окутуунун методикасы менен кыргыз адабиятын окутуунун методикасында аталган предметтерди интеграциялоонун зарылдыктары толук таанылса да, теориялык жана практикалык бир катар маселелер чечиле элек;

- Кыргыз тили сабагында көркөм тексттер кеңири колдонулат, бирок алар грамматикалык материалдарды гана өздөштүрүүнүн каражаты катары кызмат кылат.

Жогоруда аныкталган карама-каршылыктарды жоюу максатында изилдөөнүн темасын «Жогорку класстарда кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутуунун дидактикалык негиздери» деп алууну туура көрүшкөн.

Диссертациялык иш киришүүдөн, үч баптан, жалпы корутундудан жана практикалык сунуштардан турат. Пайдаланылган адабияттардын тизмеси жана тиркеме иштин аягында берилген. Жалпы көлөмү – 162 бет, пайдаланылган адабияттардын тизмеси – 158, таблицалар – 15, сүрөттөр – 6, тиркемелер – 1(сүрөт–2).

Биринчи бап «Кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутуунун жалпы маселелери» деп аталып 3 бөлүмдөн турат:

Азыркы учурдагы билим берүү тармагында болуп жаткан проблемалар, окутуунун дидактикалык принциптери, окутуунун методдору камтылган.

Орто мектептерде жогорку класстарда окутулган «Кыргыз тили» предмети өз алдына билим берүүчүлүк, тарбиялык жана өнүктүрүүчүлүк максаттарды бирдикте коюп, аларды ишке ашыруу аркылуу окуучуларда тилдик, кептик жана маданият таануучулук компетенттерди калыптандыруу милдетин коёт. Коюлган максаттарга жана компетенцияларга кыргыз тилин жекече бөлүп алып, анын грамматикасын гана окутуу менен жетишүүгө дээрлик мүмкүн эмес. Аталган максат-талаптарды ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн кыргыз тили менен кыргыз адабиятынын ортосундагы предмет аралык байланышты орнотуп, сабакты ушул өнүгтө аткарууга өзгөчө басым коюу зарылдыктары берилген.

«Кыргыз тилин интеграциялап окутуу проблемасынын теориядагы жана практикадагы абалы жана өркүндөтүү жолдору» деп аталып, сабактарды интеграциялап өтүүдө да предметтерди бири менен бирин байланыштырып кетүүчү өзүнчө типтери бар экендигин мисалдар менен көрсөтүлгөн.

Биринчи интеграциялап окутууну өркүндөтүү үчүн ар бир предметчи мугалим өз адистигин мыкты билүүсү зарыл, себеби эки же андан ашык предметтерди интеграциялоодо анын программалык мазмунун жана алар экинчи предметтин кайсы темалары менен интеграциялана алышат, ошонун баарын такташтыргандан кийин сабактын кайсы жеринде бул предметтер интеграцияланышат, аларды уюштурууда кандай материалдар, кандай маалыматтар, кандай техникалык каражаттар керектелерин аныктоо зарыл экендигин айтып өткөн.

Экинчиден кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялоо аркылуу окутуу функцияларын өркүндөтүүчү дидактикалык шарты болуп эсептелинет. Азыркы учурда бул эки сабакты интеграциялап окутуудагы билим берүүчүлүк дидактикалык талаптар бул илимий иште айтылган.

Үчүнчү бөлүмдө биринчи бап боюнча корутунду берилип, анда кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялоонун үлгүсү берилген.

Диссертациялык иштин дагы бир өзгөчөлүгү эксперименталдык иштердин жүрүшү болуп эсептелет. Эксперименттик иштин жүрүшү жана анын аныкталышы тууралуу экинчи бапта берилген. Эксперименттик байкоодо диссерттантын көп жылдык тажрыйбасы чагылдырылып, азыркы учурда актуалдуу болгон проблемалар иликтөөгө алынган. Анда кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутуунун жолдору, түрлөрү, каражаттары, филологиялык маселелер камтылган. Окуучулардын компетенттүүлүгүн көтөрүүгө болгон мугалимдердин иш-аракеттери, мугалимдердин өз ара тажрыйба алмашуусу, текст аркылуу окуучулардын туура сүйлөөсүнө, туура жазуусуна, аларга көркөм чыгармада берилген каармандар аркылуу тарбия да берүүгө да боло тургандыгы маалымдалган.

Изилдөөнүн эксперименталдык базасы катары Баткен районуна караштуу орто мектептердин 10-11- класстарынын окуучулары жана БатМУдагы кыргыз тили жана адабияты факультетинин 3-4-курстарынын студенттери алынды. Эксперименттик иш-аракеттер өз алдына конкреттүү максат милдеттерди койгон.

Эксперименттик ишти жүргүзүү үч этапта аныкталгандыгы көрсөтүлгөн.

Биринчи этап (2011-2012-окуу жылдары) аныктоочу этабында орто мектептерде кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутууда мугалимдердин жана окуучулардын компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүү боюнча атайын адабияттарга теориялык-методикалык талдоолор жүргүзүлдү, иштин максат-милдеттери жана негизги багыттары аныкталды. Интеграциялап окутууда көркөм текст менен иштөө методикасы кабыл алынды. Айрым методдор, жолдор, түрлөр иштин кийинки этаптарында толукталып, ондоо-түзөө иштери жүргүзүлдү.

Экинчи этап (2012-2016-окуу жылдары) – калыптандыруучу этабы, мында кыргыз тили менен адабиятын бир бүтүндүктө окутуу үйрөтүү маселеси каралды. Изилдөө процессинин жыйынтыктарына ылайык иштелип чыккан пландар талкууланды жана ал боюнча мектептерде сунуш кылынган сабактар өтүлүп кайрадан талкууланып толуктоолор коргизилди.

Үчүнчү этап (2016-2019-окуу жылдары) – текшерүүчү этап. Бул мезгилде текшерүүчү эксперимент жүргүзүлдү. Кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутууга боло тургандыгы жана ал аркылуу окуучулардын, мугалимдердин компетенттүүлүктөрүн калыптандырып, сабакта окуучуларды өзүнө тарта турган пландар иштелип чыгып толуктоолор жана тактоолор киргизилгендиги диссертацияда берилген.

Үчүнчү бап төмөнкүдөй бөлүмдөрдөн турат: Биринчи бөлүм «Кыргыз тилин жана кыргыз адабиятын интеграциялап окутуунун максаты менен мазмуну» деп аталып анда окутуунун максаты жана милдеттери чагылдырылган.

Экинчи бөлүм «Интеграциялап окутуунун формалары» деп аталып анда кыргыз тилине да, адабиятына да тиешелүү бир катар термин түшүнүктөрү бар. Мугалим ал түшүнүктөрдүн тектештигин, өз ара байланышын так аныктап, окутуу процессинде аларды бириктирип, бир максатка багыттап үйрөтүүсү талап кылынары жана филологиялык түшүнүктөр жөнүндө кеңири маалымат берилип, аны интеграцияланган сабактарда окуучуларга биргеликте колдонуу сунушталган.

Үчүнчү бөлүм «Интеграциялап окутуунун ык-жолдору менен каражаттары» - деп аталып мында интеграциялап окутууда колдонулуучу сабактын түрлөрү, ык-жолдору, каражаттары камтылган жана интеграциялап сабак өтүүдөгү сабактын үлгүлөрү көрсөтүлгөн.

Төртүнчү бөлүм «Үчүнчү бап боюнча корутунду» - деп аталып, мында үчүнчү бап боюнча корутунду берилген. Анда: «интеграциялап сабак өткөндө окуу китебинде берилген стандарттан сыртка чыкпастан, ошондогу мазмундарды интеграциялап окутуу керек, албетте ар бир мугалим өз чеберчилигине карата интеграциялап сабак өтсө болот. Предметтерди интеграциялоо окуучуларга кантип билим берүүнү эле карабастан, аларга татыктуу билим берүүчү мугалимди тандаганга да жардам бере алат. Бара – бара өз билимине, өз күчүнө, өз чеберчилигине ишенген, тынбай эмгектенип, сабакты жаңы жаңылыктарды кошуу менен, изденүү менен сабак өткөн мугалимдердин гана билим берүүсүн заман талап кылып калат. Илим менен техниканы, азыркы учур менен тарыхты, бир предмет менен экинчи предметти интеграциялап сабак өтүүгө чакырат»-деп жыйынтык чыгарылган.

Андан кийин жалпы корутундуда изилдөөнүн жыйынтыктары чыгарылган, практикалык сунуштар берилген.

Кыргыз тилин кыргыз адабиятын жогорку класстарда интеграциялап окутуунун дидактикалык негиздерин азыркы талаптарга шайкеш иштеп чыгуу, аларды педагогикалык эксперименттик текшерүүдөн өткөрүп, практикага сунуш кылынган.

Изилдөөнүн негизги милдеттери катары төмөнкүлөрдү караган:

- Интеграциялап окутуунун теориядагы изилденишин, практикада колдонушун изилдеп үйрөнүү, жалпылаштыруу;
- Кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутуунун дидактикалык шарт, талаптарын аныктоо;
- Кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутуунун методикасын иштеп чыгуу;
- Иштелип чыккан методика педагогикалык эксперимент аркылуу текшерүү, толуктоо жана практикага сунуш кылуу.

Кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутуунун теориялык жана практикалык маселелери окутууга коюлуп жаткан азыркы талаптарга шайкеш каралып, анын дидактикалык негиздеринин иштелип чыгышы, интеграциялап окутуунун максат, мазмуну аныкталып, окутуунун формалары, каражаттары жана ык-жолдорунун аныкталышы менен түшүндүрүлөт.

Изилдөөдөн алынган натыйжалар, практикалык сунуштар, интеграциялоо аркылуу текстке талдоолорду, талкууларды жүргүзүү аркылуу иштелип чыккан окутуунун дидактикалык негиздери, методдору, формалары, түрлөрү окуучуларды компетенттүүлүккө негиздеп окутууга даяр үлгүлөрдү бере алат. Кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутуудагы мазмунун, окутуунун ык-жолдорун өркүндөтүүгө, окутуунун натыйжасын жакшыртууга кызмат кылат.

Диссертациялык иштин коргоого коюлуучу негизги жоболору:

1. Кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутууну уюштуруу үчүн төмөнкү шарттар аткарылышы зарыл: а) кыргыз тили менен кыргыз адабиятынын изилдөө объектилерин, жакындыгын, жалпылыгын аныктап алуу; б) интеграцияланган предметтерди изилдөөнүн, окуп-үйрөнүүнүн бирдей же жакын методдорун колдонуу; в) сабакта жетектөөчү идея катары кыргыз тили пикир алышуунун негизги каражаты жана көркөм чыгарманын курулуш материалы болуп алынышы зарыл.

2. Филологиялык түшүнүктөрдүн кыргыз тил илиминде жана кыргыз адабият таануу илиминде изилдеништерин жалпылаштыруу аркылуу аларда окуучулардын кеп ишмердүүлүктөрүн өркүндөтүүгө, текст талдоого, текст түзүүгө, көркөм чыгарманы талдап түшүнүүгө багыттоодо аталган предметтерди интеграциялап окутуу зарыл дидактикалык шарт болуп эсептелет.

3. Кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутуунун салттуу жана интерактивдүү формалары, каражаттары жана ык-жолдору.

Кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутуунун теориядагы жана практикадагы маселелери изденүүчү тарабынан өз алдынча каралды. Корутундулар, практикалык сунуштар илимий-методикалык эмгектерге таянуу менен изденүүчү тарабынан жекече иштелди. Кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялоодо көркөм текстти колдонуунун ык-жолдору жана аларга карата иш планынын үлгүлөрү өз алдынча каралды. Алынган натыйжалар, сунуштар боюнча сабактар изденүүчүнүн өзү тарабынан

өтүлдү жана сунуш кылган үлгүлөрү менен педагогикалык эксперименттик текшерүүчүлөрдөн өтүп, алынган жыйынтыктар боюнча иштин мазмунуна толуктоолор изденүүчү тарабынан өз алдынча иштелип чыккан. Изденүүчү Т.Т.Халилова изилдөөгө жаңыча мамиле кылып, көтөрүлгөн бардык көйгөйлөрдү бүгүнкү күндүи талабына ылайык иштеп чыгууга аракет кылган.

Республикалык жана чет өлкөлүк басылмаларда макалалары жарыяланган.

Диссертациялык иштин жалпы сапатын, мазмунун жана анын жабдылышын дагы жакшыртуу үчүн изденүүчү төмөнкүлөргө көңүл буруп, айрым оңдоо, толуктоо иштерин жүргүзүүсүн каалар элек:

- Диссертацияда орфографиялык, пунктуациялык, стилдик, техникалык каталар кездешет.

- Изилдөө ишинде айрым терминдерди тактоо зарыл.

- Диссертацияны техникалык жактан жасалгалоодо кемчиликтер бар.

- Изилдөөнүн жыйынтыктарын жарыялоону улантуу.

Албетте, бул пикир-сунуштардын көпчүлүгү каалоо ниетинде айтылып, диссертациянын илимий-методикалык аппаратына, түзүлүшүнө, жалпы мазмунуна таасирин тийгизбейт. Диссертация өз алдынча аткарылган илимий-изилдөө иш катары саналат жана диссертант алдына койгон милдеттерин толук аткара алган деп эсептөөгө болот.

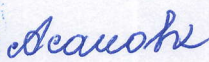
Халилова Турдугүл Ташполотовнанын «Жогорку класстарда кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутуунун дидактикалык негиздери» – аттуу темадагы 13.00.02 — окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча диссертациялык иши жана анын авторефераты Кыргыз Республикасынын Жогорку Аттестациялоо комиссиясынын «Окумуштуулук даражаларды ыйгаруунун тартиби жөнүндөгү жобосунун» 10-пунктунун талаптарына ылайык иштелип чыккан эмгек болуп саналат. Изилдөөнүн автору Халилова Турдугүл Ташполотовна аталган адистик боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алууга татыктуу.

Расмий оппонент,
КРББ жана ИМнин алдындагы
РПККЖ жана КД институтунун филологиялык
билим берүү кафедрасынын башчысы,
педагогика илимдеринин кандидаты, доцент

 Асанакунов Т. А.

Педагогика илимдеринин кандидаты,
доцент Т. А. Асанакуновдун колун тастыктаймын.
РПККЖ жана КД институтунун кадрлар
бөлүмүнүн башчысы:

*Дата поступления
отзыва в ДС Д 13.18.580
17.06.2020
З. секр: [Signature]*